

Добряк Д.С.

*д.е.н., професор, член-кореспондент НААН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Кузін Н.В.

к.е.н, доцент

Сумський національний аграрний університет

**КОНСЕРВАЦІЯ ДЕГРАДОВАНИХ,
МАЛОПРОДУКТИВНИХ І ТЕХНОГЕННО-
ЗАБРУДНЕНИХ ЗЕМЕЛЬ – ОДИН ІЗ
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАХОДІВ ФОРМУВАННЯ
СТАЛИХ АГРОЛАНДШАФТІВ**

В процесі здійснення земельної реформи в Україні було розпайовано і передано у власність більше 6 млн. орних земель, які за властивістю ґрунтового покриву є орнонепридатними, тобто деградованими і малопродуктивними, використання яких завдає збитків у середньому більше 65грн/га. У відповідності із діючим Земельним кодексом України (ст. 164) передбачається захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих та техногенних процесів. Одним із дійових заходів охорони вказаних земель виступає консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно-забруднених земель (ст.172). Необхідно наголосити, що земельному фонду України притаманна певна двоїстість: з одного боку, в ґрунтовому покриву її переважають родючі чорноземні ґрунти, з другого – процеси деградації ґрунтів охоплюють практично всю її територію.

Надмірне навантаження на землі спричинило активізацію ряду негативних процесів. Серед них особливої сили набули ерозійні, до чого призвело нехтування питаннями екологічної придатності земель для вирощування певних сільськогосподарських культур, зокрема необґрунтованим збільшенням площ просапних культур. В результаті знищуються найродючіші шари ґрунту, його найважливішої складової – гумусу та ін.

Деградаційні процеси не обмежуються ерозією. Практично

повищенням є спрощення незбалансованим внесенням і виносом органіки, збільшенні вмісту гумусу в ґрунтах, погіршенням його фізичних та фізико-хімічних властивостей. Значно зростають площі ґрунтів, засоленних, осолодочених ґрунтів, що також є наслідком прорахунків у використанні земель. До деградованих земель відносяться:

а) земельні ділянки, поверхня яких порушена в наслідок зсувів, кристоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо;

б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами; радіоактивно забрудненими.

До малопродуктивних земель відносяться сільсько-подарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання є екологічно неефективним.

Отже вказані землі негативно впливають на навколишнє довкілля, на життєдіяльне середовище. В першу чергу це стосується агроландшафтів – як ділянка поверхні землі, основу якої становлять сільськогосподарські угіддя, лісові насадження, зокрема лісосмуги та інші захисні насадження, польові шляхи, гідротехнічні споруди, ставки, господарські двори та будівлі. Функціонування цього складного комплексу суттєво залежить від стану і характеру використання деградованих, малопродуктивних і техногенно-забруднених земель. Важливим механізмом у вирішенні цих проблем, як уже вказувалося вище, виступає консервація земель – припинення господарського використання та виведення з господарського обороту (сільськогосподарських або промислових) земель на певний визначений термін для здійснення заходів щодо відновлення родючості та екологічно-задовільного стану ґрунтів, а також для встановлення або повернення (відновлення) втраченої екологічної рівноваги у конкретному регіоні.

Техногенно-забруднені землі сільськогосподарського призначення, на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, стандартам), підлягають вилученню із сільськогосподарського обороту.

Хочу коротко зупинитися на основних напрямках консервації деградованих, малопродуктивних і забруднених сільсько-сподарських угідь.

Залежно від деградації застосовуються такі напрями консервації:

Грунти легкого механічного складу. В економічному відношенні недоцільність їх використання зумовлена неадекватністю витрат на підтримання прийняттого рівня їхньої родючості одержаного прибутку від врожаю. А небезпека їх інтенсивного використання в складі орних земель полягає в тому, що вони є постійним вогнищем дефляції. Отже консервація таких земель має, як правило, необоротних характер, а тому вони мають найдоцільніше заліснюватися.

Грунти важкого механічного складу. Консервація таких земель проводиться шляхом залуження або переведенням орних земель у перелоги. В умовах достатнього зволоження забезпечує швидке освоєння таких ґрунтів аборигенною рослинністю без втручання людини.

Грунти скелетного механічного складу. Їх здебільшого потрібно вилучати. Або як і попередні ґрунти, можна використовувати як вигони і місця розселення та відновлення природної флори та фауни.

Змінні ґрунти. Найбільш порушені землі з виходами порід, розмитими і сильно змитими ґрунтами вилучають із складу ріллі з наступними залуженням під луко-пасовищні угіддя з нормованим випасанням худоби або залісненням. Після певного часу фіто меліоративного періоду вони можуть бути повернуті до складу орних земель (при відновленні модальних показників для даного ґрунту і екологічнобезпечного використання).

Дефльовані ґрунти. Дефльовані ґрунти легкого механічного складу однозначно підлягають виведенню із складу с/г угідь з наступним залісненням. Суглинисті й глинисті дефльовані ґрунти залужають головним чином, для тимчасової консервації. Регламент їх використання на період фітомеліоративної реабілітації встановлюються за конкретними ґрунтовими показниками з врахуванням захисту поверхні від видування.

Засолені ґрунти. Природнього походження засоленні

гігроморфні ґрунти залужаються і переводяться у кормові угіддя (переважно сіножаті); солончаки виводяться під регенерацію, тобто ренатуралізацію (повертаються у природний стан) без втручання людини; вторинно – засолені автоморфні ґрунти зрошуваних територій через фітоменіоративне залуження (люцерна, буркун тощо) відводять під тимчасову консервацію з можливістю наступного повернення до складу рілля за умов зниження рівня підземних вод нижче критичного.

Осолонцюваті ґрунти. Напряма їх використання такі ж як і попередні ґрунти за винятком солонців та солончакових ґрунтів, які виводяться під регенерацію.

Перезволожені та заболочені ґрунти. У північних і західних регіонах (гумідна зона) – це дерново-підзолисті і дернові сильноглейовані ґрунти, а також мінеральні та органогенні болотні ґрунти природного походження. В степових зонах на зрошуваних територіях значні площі займають вторинно-підкислені автоморфні ґрунти.

У гумідній зоні ці території, з огляду на екологічну доречність, повинні бути природно ренатуралізовані. Це ж саме стосується і ґрунтів природного гігроморфного ряду зрошуваних територій.

Антропогенно (вторинно) підкислені ґрунти автоморфного ряду шляхом залуження відводять під тимчасову консервацію. Необхідною умовою їх повернення до складу орних земель є дренажування території. Таким чином вищенаведені напрями консервації деградованих, малопродуктивних техногенно-забруднених земель створюють відповідні передумови щодо формування сталих агроландшафтів.

Список використаних джерел

1. Земельний Кодекс України (ВВР, 2002, №3-4, ст.27) (із змінами і доповненнями)
2. Добряк Д.С. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологобезпечного використання / Д.С. Добряк, О.П. Канащ, Д.І. Бабміндра, І.А. Розумний – К.: Урожай, 2009. – 464 с.
3. Методичні рекомендації щодо механізму виведення з господарського обігу земель що, підлягають консервації / Д.С. Добряк, О.П. Канащ, В.В. Кулініч, Ю.М. Альбошій та ін. // К.: Урожай, 2005. – 80 с.